

ДЕТЕРМІНАНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ

Статтю присвячено дослідженню чинників психологічної готовності учнів до оволодіння іноземними мовами. Виділено детермінанти розвитку психологічної готовності учнівської молоді до спілкування іноземними мовами, які впливають на ефективність засвоєння іноземного мовлення у загальноосвітніх закладах. Зроблено висновки щодо готовності випускників шкіл до оволодіння іноземними мовами у ВНЗ.

Ключові слова: психологічна готовність, детермінанти, іноземна мова, розвиток особистості, оволодіння мовою.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли Україна орієнтується на Європу, володіння іноземними мовами є однією з умов професійного становлення людини. Зростаюча потреба у співпраці між країнами та народами з різними мовами вимагає змін у підході до викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Основне завдання іноземної мови як шкільного предмета є сприяння оволодінню учнями навичками й уміннями спілкуватися відповідно до цілей мотивів і соціальних норм мовленнєвої поведінки

у типових ситуаціях. Знання мов є важливою передумовою для особистісних, культурних та професійних зв'язків молодої людини. Сучасний розвиток міжнародних зв'язків між державами є передумовою для активізації знань про культурні особливості країн і народів, мова яких вивчається. Цьому сприяє міжкультурний підхід до вивчення іноземної мови.

Загальна стратегія навчання іноземних мов визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. В їх основу покладено комунікативний підхід, який зумовлює практичну мету навчання та вивчення іноземних мов, а саме оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням через формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетенції.

Для ефективного вивчення іноземних мов проводяться дослідження, які дотичні до багатьох аспектів навчання, і не тільки суто філологічних. Їх слід не лише вивчати в межах однієї науки, але й урахувати інтенсивний розвиток сучасної філології з іншими науками — такими як психологія, педагогіка, методика, соціологія тощо. На стику зв'язку цих наук з лінгвістикою розвинулись окремі міжгалузеві науки: педагогічна психологія, нейролінгвістика, етно-, соціо-, психолінгвістика, математична лінгвістика, еколінгвістика та ін.

Зв'язок із важливими завданнями. Навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах визначається як система, функціонування якої зумовлюється багатьма чинниками. Головними з них є характер соціального замовлення на сучасному етапі розвитку суспільства, цілі навчання та виховання, принципи і зміст навчання іноземних мов. Спілкування як соціально-психологічний процес неможливе без певних комунікативних взаємин, які утворюються у суспільстві.

Питання оволодіння іноземною мовою є важливим сьогодні. У зв'язку з цим на вищій навчальній заклад покладається чимала відповідальність щодо підготовки фахівців і потреби вдосконалення їхньої професійної майстерності.

На відміну від школи ВНЗ має справу майже зі зрілою людиною. Виходячи з цього, навчання у вищій школі повинно більш спиратися на вже сформовані індивідуальні особливості і більшою мірою враховувати їх. З огляду на це, завданням нашого дослідження стало не лише уточнення детермінант розвитку психологічної

готовності до оволодіння іноземними мовами, але й по можливості віднайдення таких прийомів і форм навчання, які б підсилили інтерес до навчання та сприяли б становленню студента як справжнього суб'єкта учіння.

Проблема готовності до оволодіння іноземними мовами висвітлювалась у низці наукових праць С. В. Бучацької, М. І. Дяченко, М. Д. Левітова, Л. А. Кандибовича та ін. Поняття психологічної готовності використовується в літературі в широкому діапазоні значень — від перебігу реакцій індивіда в конкретній ситуації діяльності до визначення умов, що забезпечують людині оптимальну життєдіяльність. Однак центр ваги проблематики дослідження психологічної готовності лежить у царині визначення тих ознак, якостей, властивостей, умов, станів, які сприяють індивідові успішно оволодіти тією чи іншою діяльністю. У широкому розумінні під психологічною готовністю розуміється певна сукупність властивостей і станів особистості, що забезпечує їй оптимальний рівень досягнення ефективності, визначеної вимогами й умовами здійснення теоретичної або практичної діяльності. Вивчення іноземної мови набуває для студентів особистісного смислу залежно від того, якою діяльністю інтегровані мовні знання, що отримуються [5]. У цьому зв'язку окремим питанням нашого дослідження стає питання про особистісний смисл оволодіння іноземною мовою досліджуваної вибірки учнів, маючи на увазі ту обставину, що, на відміну від учнів, для яких оволодіння іноземною мовою є умовою досягнення професійної діяльності, для представників нашої вибірки (учні, які вступають на немовні спеціальності) місце зазначеного навчального предмета залишається здебільшого невизначеним.

Аналіз останніх досліджень. Проблема засвоєння іноземної мови становить надзвичайно складний і багатоаспектний процес, основні компоненти якого складаються із змістовної, а також операційної й мотиваційної сторін. Повноцінна організація цього процесу потребує, за літературними даними, більш ґрунтовної деталізації дидактичних і методичних розробок, спрямованих на оптимізацію й удосконалення процесу оволодіння іноземною мовою учнями старших класів. Підвищений інтерес до комунікативної проблематики, зокрема в галузі навчання іноземної мови, був стимульований працями Є. І. Пасова [6; 7].

Проблеми засвоєння іноземної мови були предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень, в яких були встановлені як

загальні й психолого-педагогічні умови засвоєння іноземної мови, закономірності оволодіння нею (І. А. Зимня, О. О. Леонтьєв, А. М. Шахнарович), так і конкретні умови, що необхідні при систематичному навчанні у закладах освіти (Б. А. Бенедіктов).

Особливістю вивчення іноземної мови є те, що оволодіння будь-яким іншим предметом означає головним чином набуття певних знань, тоді як для опанування мови величезне значення мають і знання «самі по собі», і формування та тренування певних навичок аудіювання та мовлення, відпрацювання, тренування певних сталих прийомів перекладання, перенесення граматичних конструкцій однієї мови в іншу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави констатувати, що, незважаючи на досить велику кількість робіт із проблеми психологічної готовності до оволодіння іноземною мовою, багато питань ще чекають на своє остаточне вирішення. Відсутнім є підхід до аналізу детермінантів, які сприяють розвитку психологічної готовності до спілкування іноземними мовами.

На психологічну готовність учнів до вивчення іноземної мови впливає комплекс чинників її розвитку. До них можна віднести як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Об'єктивні не залежать від самої особистості, а суб'єктивні включають такі особистісні якості, як мотивація, здібності, риси характеру, вольові властивості, рівень досвіду та ін.

Метою статті є визначення детермінант засвоєння учнями іноземної мови. Зрозуміти детермінованість, закономірну зумовленість психічних явищ — значить віднайти ключ до формування й управління розвитком тих, хто навчається, таким чином, аби вони стали справжніми суб'єктами свого навчання й життя. Тому виявлення умов виникнення та прояву певного явища як закономірного становить актуальне завдання психології розвитку, вікової психології, педагогічної психології.

Наголосимо, що, залежно від усвідомлення учнями потреби в оволодінні іноземною мовою, мотиви можуть проявлятися у різних формах, а саме в інтересах, бажаннях, самовдосконаленні, світогляді, матеріальному характері. За результатами проведеного кореляційного аналізу С. М. Бучацькою ми можемо виділити мотиваційну сферу як більш вагому, а емоційно-вольову — як найменш значущу.

Зазначимо також, що в процесі навчання учнів старших класів іноземного мовлення дещо відсутній зміст, необхідний їм для

майбутньої професії. Як результат цього у випускників шкіл не формується необхідної психологічної готовності до спілкування іноземною мовою.

Означена проблема залишалася поза увагою дослідників — йдеться, зокрема, про питання змісту психологічної готовності до оволодіння іноземними мовами учнів старших класів. Загалом готовність учнів до спілкування іноземними мовами, на нашу думку, характеризується системою здібностей і здатностей особистості.

Основні результати дослідження

Оволодіння іноземною мовою є активною формою володіння, умінням використовувати іноземну мову в реальних умовах спілкування, тоді як вивчення іноземної мови — це засвоєння мовних норм (лексики, граматики) і, як правило, невміння користуватися мовою в ситуації спілкування. Саме тому в старших класах дуже важливо наблизити ситуації спілкування учнів до реальних умов. Важливим при цьому є спілкування з носіями мови.

Під час навчання іноземної мови у класі слід ураховувати ті умови, в яких воно відбувається. До чинників, що впливають на оволодіння іноземними мовами, можна віднести мовне оточення, умови, в яких відбувається навчання учнів, соціальне середовище. Важливою умовою навчання учнів іноземної мови є психологічна готовність до її оволодіння. До складових готовності можна віднести мотиваційну, волюву, операційно-процесуальну готовність та ін.

Сучасні дослідження з проблеми спілкування іноземною мовою свідчать про те, що в більшості учнів старших класів не розвинені комунікативні вміння. Це стосується як усного, так і писемного мовлення.

Щоб оволодіти іноземною мовою, потрібно не тільки засвоїти лінгвістичні знання, а й сформувати вміння та навички користуватися мовою на практиці. Уміння користуватися мовою в житті означає уміння спілкуватися нею як усно, так і письмово.

Як свідчить практика, більшість старшокласників загальноосвітніх середніх закладів мають психологічні труднощі при спілкуванні іноземною мовою. Труднощі пов'язані з такими проблемами, як страх помилитися, очікування невдач, скутість, тривожність тощо. Ці труднощі, як правило, є наслідком того, що належна увага не приділяється психологічній готовності до оволодіння іноземними мовами під час навчання у школі. Не приділяється увага міжособистісним стосункам школярів та їх індивідуальним особливостям.

Процес навчання повинен розвивати позитивний психічний стан учня в іншомовному спілкуванні. Проблеми у спілкуванні у школярів старших класів виявляються у тривожності на небажанні спілкуватися іноземною мовою. До таких проблем можна віднести несприятливу атмосферу на занятті іноземної мови, недостатній рівень лексичних знань і навичок, відсутність мотивації вивчення іноземної мови, низьку самооцінку. Найпоширенішим чинником тривожності серед учнів є страх помилитись: незадовільне оцінювання. Найефективнішим способом подолання цих проблем є сприятливий психологічний клімат та інтерес до оволодіння іноземними мовами. Експериментальне дослідження, проведене у групі Рапорт, свідчить про те, що існує тісний зв'язок інтересу та успішності навчання.

У досить широких публікаціях психологів як фактори внутрішньої детермінації досліджували навчальні здібності, научуваність, рівень і можливості розвитку як окремих пізнавальних процесів, так і розумових здібностей «загалом». В. О. Крутецький вирізняє такі внутрішні якості, що визначають успішність навчальної діяльності: активне позитивне ставлення до виконуваної діяльності; певні характерологічні риси — такі, як працелюбність, настирливість, організованість, самостійність та ін.; сприятливий психічний стан, фонд знань, уміння та навичок у відповідній царині, спеціальні здібності [4].

Можна виокремити ще один фактор, точніше, групу факторів, які впливають на перебіг і результат навчання. Таким фактором є більша чи менша специфіка самого предмета навчання. Зокрема, блискучі роботи, здійснені під керівництвом В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна та В. В. Репкіна, що показали величезні як власне навчальні, так і виховні можливості такої «очевидної» речі, як характер (тобто насамперед інформація та способи її викладу) змісту навчальної дисципліни, були започатковані на аналітичних дисциплінах [1]. Головними внутрішніми детермінантами успішності були і залишаються загальні здібності, рівень активності та позитивна мотивація. Але різні предмети специфічні у тому аспекті, що успішність «засвоєння» різних дисциплін залежить не лише від загальних сприяючих факторів, а й від специфічних індивідуальних якостей як викладача, так і учнів. Найбільшою відмітною ознакою іноземної мови є її безмежність, «безрозмірність», тобто відсутність чітких меж і показників оволодіння нею [3]. Також важливою відзнакою вивчення іноземної мови є те, що засвоєння мови не дає знань про навколишній предметний світ. Навпаки, мова дає знання

про символи оточуючого предметного світу і правила користування цими символами. Вивчення іноземної мови, за слушним висловом Л. С. Виготського, це символізація, символічна діяльність другого порядку [10]. Іноземна мова є знанням про можливості та правила формування та формулювання думок щодо навколишньої реальності, вона в цьому сенсі «безпредметна», а «безпредметної» навчальній дисципліні вчити важко».

Навчання іноземних мов у школі проходить без чітко виражених мотивів. Сьогодні у підготовці учнів з іноземної мови є широка можливість використовувати методичні прийоми і методи. Велика увага приділяється діалогічній діяльності. Іноземну мову не відносять до низки спеціальних дисциплін у загальноосвітніх школах, і тому виникає питання про мотивацію оволодіння нею. Грунтовним аналізом експериментальних даних, одержаних Н. М. Симоновою у ході вивчення мотивації при оволодінні іноземною мовою, виявлено чотири мотиваційні орієнтири: на процес, результат, оцінку вчителя і на «уникнення неприємностей» [9].

Висновки

Проблема психологічної готовності учнів до оволодіння іноземними мовами є сьогодні актуальною, суспільно значущою і практично нерозробленою.

Психологічна готовність до оволодіння іноземними мовами учнів у загальноосвітніх середніх закладах передбачає не тільки розвиток іншомовного мовлення, що включає комунікативну компетенцію, відомості про мову, вміння організувати мовний процес, зіставляти мовні засоби із завданнями й умовами спілкування, а й усунення тривожності під час спілкування іноземною мовою.

Отже, психологічна готовність до оволодіння іноземними мовами є сукупність властивостей особистості, що забезпечує їй оптимальний рівень досягнення ефективності, визначеної вимогами й умовами здійснення навчальної діяльності.

Термін «оволодіння» іноземною мовою означає здатність особистості адекватно формулювати й формувати той чи інший зміст засобами мови.

Стаття посвячена дослідженню факторів психологічної готовності учнів до оволодіння іноземними мовами. Виділені детермінанти розвитку психологічної готовності учасників

молодежі к общению иностранными языками, которые влияют на эффективность усвоения иноязычной речи в общеобразовательных заведениях. Сделаны выводы относительно готовности выпускников школ к овладению иностранными языками в вузе.

Ключевые слова: психологическая готовность, детерминанты, иностранный язык, развитие личности, овладение языком.

The article is devoted to research of factors of psychological readiness of pupils to the capture foreign languages. The determinants of development of psychological readiness of pupils are selected to intercourse foreign languages which influence on efficiency of mastering of the foreign broadcasting in general establishments. Conclusions are done in relation to readiness of graduating school leavers of schools to the capture foreign languages in the higher education institution.

Key words: psychological readiness, determinants, foreign language, development of personality, capture a language.

Література

1. Давыдов В. В. Новый подход к пониманию структуры и содержания деятельности // Психологический журнал. — 1998. — № 6. — С. 5–17.
2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. — М.: Просвещение, 1985. — 160 с.
3. Зимняя И. А., Ермолова В. И. Психология перевода: учеб. пособие. — М.: Просвещение, 1981. — 123 с.
4. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников. М.: Просвещение, 1976. — 363 с.
5. Мильруд Р. П. Личностный смысл изучения иностранного языка будущими педагогами // Вопросы психологии. — 1984. — № 5. — С. 87–94.
6. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. — М.: Русский язык, 1977. — 214 с.
7. Пассов Е. И., Кузовлев В. П., Коростылев В. С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества // Иностранные языки в школе. — 1987. — № 6. — С. 29–33.
8. Рапопорт И. А. Обученность иностранному языку // Учеб. зап. Тартус. ун-та. — Тарту, 1976. — № 5. — С. 100–122.
9. Симонова Н. М. Экспериментальное исследование структуры мотивации при усвоении иностранного языка: автореф. дис. ... канд. психол. наук. — М., 1982.
10. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л.: Наука, 1974. — 428 с.